

ellentétbe került az állammal s az általános csoportérdekekkel is, emellett a csoport belső érdekét sem szegálja. Ezen vonatkozásban tehát a világháború előtti nemzetiségi helyzet megváltozott, mert a nemzetiség többet akar, mint önmagának szabad kultur- és gazdasági kiélést biztosítani és a nemzet többet, mint az adott államkeretet egységes és adekvát szellemi tartalommal megtölteni. E nemzeti és öncélúságában illogikus renaissance történelmi és politikai sérelmekhez szolgál jelszólul s ellentétbe kerül a csoport érdekeivel, melynek pedig egyik mozgatóerejévé válhatott volna. Ez az érzés a maga túlhajtottságában most már ellentéteket fűt, népcsoportok szembenállása és politikai harcok vették magukra a nemzeti kérdés ruháját. A háború előtti értelemben vett nemzetiségi kérdés, a nemzetiségi viszonyok elrendezése és a minimális kulturfejlődési lehetőségek biztosítása ma már eltűnt szem elől, túlhajadott követelmény; a néprajzi elv más érdekeket takar; a végtelenségig fokozott csoport-szembenállás, a nemzeti eszme támadó jellegének teljes uralomra jutása külső és belső feszültségekre vezet s megbénítja a fejlődést.

A nemzeti érzés így tehát elmélyült az emberekben, tudatukat eltölti és jelszava lesz különböző ellentéteiknek. Mégis, jelentkezésénél figyelembe kell venni azt a körülményt, hogy a világháború előtt ez az érzés pusztán vékony rétegeket érintett, inkább egyéni megélést jelentett, míg most tömegeket fog el és csoportokat ural: kollektív érzéssé és tudattá nőtt. Ha tehát azt a kérdést vizsgáljuk, hogy az együttélés során fejlődik-e bizonyos közösségi csoporttudat az emberekben, azt kell mondanunk, hogy a nemzeti eszme mai túlhajszolásában egy eljövendő, felelős, közösségi tudatnak első és ma még talán szűkkörű, elfogult megnyilvánulását lehet felfedezni; a helyzet megnyűvélésével a nemzeti eszme visszavonul saját köreiből, feszítő élet, negatív támadó jellegét elvesztve a nemzetnek, mint csoportnak szellemi, kulturális kifejtését fogja szorgalmazni s az eddigi szűkebb és egyetlen csoportra korlátozott közösségi tudat a különböző csoportok és nemzetek közösségét belátó, átfogó, magasabb összemberi tudattá fejlődik.

SZÉKELYFÖLDI FIGURÁK

Írta: KÖVES MIKLÓS

1.

Ennek a halványzöldre-meszelt háznak idefenn, a temetődomb alján fehér és félféher csipkefüggönyök függnek két ablakán, a harmadikat, a nap-felé nézőt a régi békeidőből való uri hetilapok, Uj Idők meg Vasárnapi Ujság lapjaival ragasztották be. Az udvaron koválygó kivaszt uri módon Bobbynak szólitják vissza a kapuból, amelyen kimennie nem szabad... A házfeljáróval szemben füstölő nyárikonyháról sütek és cukros-sütemények szaga csap ki az utra... A konyha megett, már a kert alján terpeszkedő szemétdombon városi mosdószappan és szardiniák dobozai...

Uri tanya? De a ház elején, a kerítés és házfal közötti szűk helyen, az ablakokra boruló vén hársfa alatt, virágágyak helyett, amik oda ille- nének, disznóól, előtte, a feldöntött vizesvályuba botladozva két idei hizó röffen az elhaladóra, a nagy szárazságban is sáros földet turja, ebédjét

követeli... A házfal gerendákból rakott, minden szem felismeri; a házfédél hasított paraszt zsindelyből való, a fatornác parasztmódon faragva, az ablak feketedő fáját fejszével faragták — parasztok háza, mint anyyi más...

Kora-reggelen a ház tornácán áll meg a ház gazdája, Berecz Árpád, Árpád ur. Sokáig áll ott elgondolkozva, sötét homlokkal, — a multat idézi? a jelent bírálja? — de aztán az udvarra ereszkedik le, a kaszát keresi, amellyel a kert fűvét vágja, az öntöző kannákat cipeli át a veteményes kertbe, az ebédhez való fát vágja... Fekete posztókabátja, amely uri voltát hangsulyozza, nap-idején a tornác fáján lóg, ingje-nadrágja pedig itthoni gyolcsból s darócból való, mint mindenkié itt a temetődomb környékén...

Árpád ur más vidékről való nemesi házból ide házasodott, parasztsorba került és ebbe-vérült ur. A háziasszony, Anna asszony, ellenkezőleg: helybeli parasztok lányából háza-földje révén nemes ember felesége, majd — ugyancsak vagyona árán — városban tanult hivatalnok-emberek szülője: két fia is szolgálja az államot, Katika lánya is kijárta a négy polgári osztályt, sőt, egy testvére is, Kádár Bence nyugalmazott „főjegyző“, aki most itteni örökségén él, nyugdíjat élvez, két kollégiumi osztályával községi szolgálatban állt és vitte — nem a főjegyzőségig, mint állítja, de az aljegyzői rangig. Egy kis uriszint hozott még be Katika kisasszony, a féligősz házilány, aki tizenegynéhányévig környékbeli mágnáscsaládoknál élt háziszolgálatban és egy év óta az itthoni munkát végzi. Tavasz óta egy kis városbeli unoka, a hatéves Ágica is itt vendégeskedik és pünkösd óta idegen ur is él a házban: Makkay tanár ur, a györgyvári kollégium itteni birtokának intézője. Azóta (és amíg a vendégek el nem mennek) az ebédek itt többfélék s dúsabbak, a szobák csinosabbak, az evés illemesebb, a beszéd választékosabb...

Az udvaron, a diófa árnyékában álló terített asztal fejnél Berecz Árpád ur állva, félig csukott szemekkel mondja elé családjának a mindennapi déli imát: vontatottan és akadozva, szót szó után, de még a szavakat is gyakran meg-megfelelve: hetvenhat éves s gégéje csak úgy bírja már.

A család, Anna-asszony, Katika-kisasszony és egy szénfeketeszemű vendéglányka, Ágica — jól mondják „utána“, az első szó után magukban gyorsan ledarálják az egészet és aztán türelmesen hallgatva bevárják, amíg az öreg is az utolsó szavakat lesillabizálja, aztán elmondja az áment és leülhetnek. Ágica persze kivétel, semmire se köteles, ő az első két-három szó után rögtön utánanyomja a maga ámenjét is és leül, székén helyezkedik, a kenyérszeletek között válogat...

A kosztos ur helye üresen vár...

— A tanár ur... ur... me., megint — próbálja megjegyezni Árpád ur, kanalát emelgetve, hogy azt a levesbe mártsa

— Esment elmaradt — segíti Anna-asszony és egy kis gunyos hangsullyal ismétli: — A tanár ur...

Árpád ur igen tiszteli vendégét, fájlalja, hogy későn érkezik, hogy nem várhatják meg. (De hiába: ezt már így hozta ő apai házából, így honosodott meg az egész öt százados unitárius Berecz Berecz-nemzetségen végig: hogy ahogy a harangszó elhalkul odafenn, idebenn akkor csendüljön fel az asztali ima.)

Anna-asszony ellenkezőleg: nem kedveli Makkay tanár urat. Talán

a miatta kötelességé vált finom viselkedés esik nehezére, talán parasztias voltát és esetleg szőszegény tájszólását is resteli. De talán egyéb is közbejárt: Makkay tanár ur a papékhoz jár, nekik mindennapos barátjuk, a paphoz fűzi hivatala is, kollégiumi birtok az a megtámadott végrendelet, amellyel néhai Nagypál Gergelyné, akitől a kollégium része származik, a helybeli egyházközségre is hagyott egy részt. Anna-asszony pedig tagja a feloszlott (de fel nem oszlott) nőegyleti vezetőségnek, hű követője a pap-ellenes pártnak, a Kökössi-kisasszonyoknak, soha tiszteletesnek el nem ismeri, csak „Sütő urnak“ mondja a papot és főleg a papnét „Sütőnének“.

A tanár és a pappár egy kéznek (halotti kéznek) köszönhetik hivatalukat, egyazon ellenségtől féltik azt. Hogy a papnéhoz külön még mi huzza a tanárt — ez a külön kérdés. Elégé feltűnő, hogy Makkay ur még ereje teljében lévő legényember, soha még egy lépéssel se keresett utat helybeli urinókhöz. Ott volnának a Kökössi-kisasszonyok, ott volna Czako Sándornak egy érettségizett leánya; itt van — csak példaképpen — maga Katika...

Katika maga, ő nem szól a dologhoz. Nem állhat két szülője közé. Egyébként is szűkszavú, magában évdő természet. De Nagy Sándorné, a volt tanítónő véleménye szerint, Katika szép csendben mégis csak tervel valamit a tanár ural. Neki az feltűnő, hogy Katika, amióta a tanárja itt lakik, a nőegyleti ügyektől elhúzódott, sehova nem jár... Persze: a vendéglátás — nagyobb elfoglaltság... Persze...

A éves ideje alatt egy szó sem esik közöttük. Csak Ágica szólt többször, ő sem az asztalnál ülőkhöz: az asztalra merészkedő legyekhez, a csontra leselkedő Bobbyhoz. Aztán megint Árpád ur kezdi — mialatt kiszeses szakállát zsebkendővel szárítgatja:

— A ta... a tanár ur...

Anna-asszony erre már csipős megjegyzésekbe bocsátkozik:

— Tanár ur... éppen... Ha tanár vóna...

Árpád ur öreg füle mást értett.

— Igaz —, felel rá. — El... elkelt vóna...

— Tanár, aki tanít! — magyarázza Anna-asszony, férje siketségével nem törődve. — Ez? Nem vót arravaló... Makkay ur: ennyi... Nagy debla kenyérfaló... Akkorákat fal...

Ágicának tetszik a szó:

— Faló! — mondja utána. — Fábólvaló a lellem.

— Az — nevet rá Anna-asszony, fából! faló...

Ágica más szójátékot is tud:

— Tanár ur, számár ur...

— Te ne szólj, Ágica — inti le Katika sugva a fecsegő gyermeket. Aztán feláll, elmegy, hogy a következő fogást hozza.

Ami apja-anyja nem tudnak, ő tudja: hogy hol időzik a vendég. Itt a temetőt járja. Egyedül ő látta meg, amikor a tanár sétájáról érkeve oda felment... De nem mondja. Isten ments! Csak ezt kéne megtudni a kritikusknak!

2.

Fenn a temetőben, a fenyőfák alatt álló keskeny deszkapadon gondjaiba merülten ül egy szomorú ember: Makkay tanár ur. Lábai elé néz,

csak olykor-olykor emeli meg kopaszodó fejét, hogy körüljártassa szemét az előtte lejtő temetőn, a sirokon. Kicsi mongolos szeméből néha egy-egy könnycseppet töröl ki. Valakit sirat? Valakije itt fekszik? Nem halt meg senkije Dánoson. Amióta a faluba jött és korán kel, örökös a náthája, talán ettől könnyezik a szeme.

Györgyváron van otthon, ott husz évig volt a kollégium tanára. Öt éve nem tanít már. Semmi különös nem történt, csak nem tanulta meg, nem bírta megtanulni az államnyelvet. (Öt évig tengődött fél- és negyednyugdijon, amit hol megkapott, hol meg se kapott a szegény iskola-tanáctól. Öt álló évig, hogy mit szenvedett, mit vergődött egyedül — azt senkise tudja itt. Két vastag füzetben van az mind leírva. Egyszer talán el is mondja majd, ha az idő így hozza, valakinek, talán Katikának...) Végre is hogy segítsenek rajta, neki juttatták a dánosi örökségi birtok gondnokságát.

„Jó lesz ott neked“, — mondták a gratuláló kollégák, — „csendes, biztos hely, kényelmes...“ A feljebbvalók is így beszéltek: ülhet otthon Györgyváron, két-háromszor kell, ha kell kiszállni oda, néhányszor a főbérliót behivatnia. Nyáron ott kell lennie, de az csak üdülés lesz ott a birtokhoz tartozó kertés kurián.

Sok dolga nincs, az igaz. A gazdaságot intézi, a főbérlió, Bóka Antal, a többi ügyek az ügyvédre tartoznak, de a kényelmes üdülés, a kertés kuria — ebből semmi se igaz. Az örökséget — Nagypál Gergelyné végrendeletét, amellyel a birtok javarészét a györgyvári kollégiumra hagyta — négy év óta és mind máig, perrel támadják meg a rokonok. Még az elhunyt életében ravaszul befészkezte magát egy rokon család s onnan mindeddig nem lehetett kiverni. A kollégium megbízottjának vendéglőben kellene élnie — ha volna itt vendéglő. Sajnálathoz — uri együttérzésből fogadták be Berecz Árpád urék — ha ugyan ők még uraknak számíthatók. Elparasztosodott egykori nemesek ezek, daróc-nadrághoz városi posztókabátban, házukban — ha ez is ház még igazán! — szalvéta és fémevőeszköz csak a vendégnek jut ki, szintén csak neki a szalmazsákos ágyon az egyetlen, évtizedek óta féltveőrzött paplan... Elfogadta a meghívást, mert itt laknak a falu legmagasabb dombján, szinte a falun kívül, a temetővel szomszédságban, a temetőt szegélyező csudás fenyőfák ilatában. Nem is marad otthon sohase, délelőtt-délután elbujdosik onnan, a főbérliójének, Bóka Antalnak kell is utána futkosnia faluhosszant a környező réteken.

Akármerre járt el s bármily késve jött meg, addig haza nem megy, asztalhoz nem ül, ágyba nem tér, amíg a temető fenyőit körül nem járta s ezen a helyen, ebben a legfelső fenyő-közben itt, ezen a padon egy jó órácskát ki nem ült.

Egyetlen emberrel van dolga: Bóka Antallal, aki naponta, kétnaponta, ahol éppen találja, eléje járul, hogy elmondja a birtokon történeteket, a peres ellenfelek hadmozdulatait. Hogy miért is fut utána a jó ember ezekkel a történetekkel olyan szorgalmasan? — nemis egészen érthető. Mit tehet ő ebben? A gazdaság — a főbérlió dolga; a per — az ügyvéd kezén van. A kollégák odafent talán nem egészen komolyan gondolták, amikor azt mondták: nyaralni fogsz; de ő egészen csak úgy értette. Mit is tehetne itt? Naponta s kétnaponként figyelmesen meghallgatja Bóka Antal ujdonságait albérliókról, munkásokról, fuvarosokról — elfogadja ja-

vaslatait és helyeslőleg bátorítja: „Jól van, Tóni-bátyám, én is így gondolom“. Ha valamiben az ő segítségét várják, azt is megígéri: „Jó Tóni-bátyám azt bizza csak rám“ — és megírja a dolgot a kollégiumnak. Ha a pereskedők áskálódásairól van szó, azokat — „Tóni-bátyám ebben nyugodt lehet“ — részletesen megírja az ügyvédnek. Nagyon bele nem mélyedhet ebbe se, amíg az ügy előzményeit, egész öt éves történetét meg nem ismerte. Ez pedig oly bonyolult, ezer ágon-bogon gyökerezik vissza a multba! Történésznek vagy vizsgálóbírónak való munka. De ő latin-magyar szakos nyelvész, szükségből tanított bölcsészetet is, logikát, no és helyel-közzel, önszórakoztatásul irt egy-egy verset... Megőrizte mindig, tanulókkal és szülőkkel szemben, tanári tekintélyét; megőrzi itt is, nem paroláz, nem árulja el gyengeségét. Az a paraszt főbérő, azok az albérlők, azok az áskálódó ellenfelek is minden szaván megérezhetik, hogy felsőbbsséggel, hogy a györgyvári kollégiummal állnak szemben, sőt, hogy ha kell, az egész országos magyar vezetőséggel... Ez a legtöbb, ez minden, amit tehet.

Lenn a Berecz udvaron, a fa árnyékában bizonyára már asztalhoz ültek, az ő terítéke leborítva vár. Megbocsássanak, — ő még várat magára egy kicsit. Ezen a reggelen történt valami, még nem tért felette napirendre.

Reggeli sétája alatt történt:

Korán indult, tíz óra se volt még és — miért is tette? — Utközben bement a papnéhoz. Utközben? Már így indult. Ez az igazság. Sokat gondolt éjjel a papnéra...

A kapu záratlan volt, a házajtó szintugy nyitva. Belépett, nem látott sehol senkit. Kopogott egy belső szoba ajtaján — senki se felelt. Benyitott, amikor odabent valaki felsikoltott, aztán kikiáltott:

— Nem szabad! Anyaszült meztelen vagyok! — és nevetett. A papné volt. Egy pillanaton mult... Ha csak egy pillanatra megnyitja azt az ajtót és benéz.. elgondolni is szörnyűség. Többé be nem tehetne volna a lábát a papékhoz. Mint, aki a robogó vonat elé került és megmenekült: nem tud ma már másra gondolni.

— Te vagy az, Sándor? — kérdezte az ajtón a nő. Ő nem felelt, mit is mondhatott volna? És jó volt így: nem ő volt, Sándor volt, a pap. Gyorsan, mint a rajtakapott macska, osont ki a házból. A kapuban — érthető — utolérte a szobájából utánaleső papné tekintete. Nevetést is hallott onnan. Kacérság volt? Guny? Ha csak ennyi lett volna... De a nő képe is benne ragad, benne ég. Most visszagondolva meg kell állapítsa, hogy tulajdonképpen látta is a papnét, látta is, ha háttal is, fálnak fordultan, de ő volt: az ő boglyas-barna cigányfejecskeje, az ő napégette bőre, az ő ke-reksége...! Ó, Ó, a pap Borikája, egészen tetőtől-talpig meztelenül...

Még csak egy nő képe ragadt meg benne, ezelőtt husz évvel. Egy hadbavonult őrnagy özvegye volt az, nála tíz évvel idősebb, szőkefejű, hangos, pávás nőtény — minden ízében nekikellő; de ő igen gyerek volt hozzá, igen tétovázó; két nap alatt megunták és felcserélték egy erélyes arcu negyvenötös urral... És most ez itt: tízévvél fiatalabb — és már a más felesége.

Talán végzete ez, — s ezt jó volna már egyszer eldönteni, — hogy mindenhez igen későn érkeznek — vagy igen korán. Talán ezért se nőtült meg idáig...

Előveszi jegyzőfüzetét. Verset fog írni. Nem egyszer ez szabadította fel lidérces töprengéséből: ha versbefoglalta.

A szavak szabályos üteme lefogta az ösztönök elemi áradozását, a sorképzés száraz fegyelme, a rimkeresés izzasztó munkája...

Már mindjárt a cím kérdése:

„Nyárvégi láng“.

Nem jó! (Julius van.)

„Még egyszer odaállok...“

Nem! A tartalomnak ellentmond.

„Uram, hagyj mennem...“

Nem. Rossz. Ady-változat.

Végül is:

„Késői kikelet“.

Ez elég találó és elég óvatos is egyben; sejteti a tartalmat, de nem mondja ki, „késői kikelet“ — nyilvánvalóan allegorikus, mégis világos és egyszerű; színes, ütemes és hármasan alliterál: „Késői kikelet“. Az első sorok is elkészülnek:

*Ó, hagyjatok e hő tusában
megállnom nyíló ajtónál:
falak megett, csend zugában
keressem képed, Madonnám...*

...De már nagyon megéhezett mégis. Abbahagyja, befelé indul. Izgalmas napokon mindig így, hirtelenül és szokatlan erővel csap rá az éhség.

Asztalhoz ülve — a család már végzett — nem mulasztja el illő szavakkal kiérdemelni a vendéglátók bocsánatát. Anna-asszony kétértelműen felel:

— Égben a bocsánat — és pár perc múlva észrevétlenül távozik.

Katika szó nélkül hozza a levest. Árpád ur illőnek tartja, hogy asztalnál maradjon és — amennyire rokkant beszélő tehetsége engedi, maga mentse vendége hibáját:

— Sok ve-szó-vesződés ugye a nagy gaz-gazda-gazdaság.

— Igenis... Csupa vergődés...

— Megöli a na... a nap a buzánkat... A kuko... a tengeri is nagyon... nagyon siny-sinyli bizonyára...

Makkay tanár urnak véleményyt kell mondania:

— A buza bizony nagyjában elég soványan lesz... Ami a tengerit illeti, még van remény... A léghőri viszonyoktól függ...

Különben Árpád ur se látta maga a termést, meg kell vallania:

— De nem is tu-tudom már én, mi-mi történik... Vakon hajtok-hajtok fejet már mindennek...

Makkay ur teli szájjal hümmögve bólint rá. Különben hangtalanul, de elég bőven s szaporán fogyaszt mindent, ami eléje kerül. Általában — ismerősei körében, vendéglőkben, — nagy evőnek számít.